

vahvistua eikä poliisi aktiivisesti ja jatkuvasti lisää omaa tietämystään maahanmuuttajien erityistavoista, on seurauksena monenlaista vakavaa kehitystä. Mikäli asiaan tartutaan ajoissa, voidaan suurelta osin välttää muualla maailmassa tapahtuneet kielteiset kehityskulut.”

Erittäin tärkeää olisi saada maahanmuuttajia ja vähemmistöryhmiin kuuluvia uusia suomalaisia ryhtymään itse poliisiksi. Tällä olisi paljon sekä konkreettisia että symbolisia myönteisiä vaikutuksia. *Poliisi ja maahanmuuttajat* -teoksen kansikuvassa on kaksi kättä kurkottamassa toisiaan kohti. Tummaihoisen naisen käsi lähestyy alhaalta ylös kämmenselkää ylöspäin vaaleaa miehen kättä, jonka kämmen on avoimena. Kuva tarjoaa mahdollisuuden psykologiseen itsetutkiskeluun: kuinka helposti voit kuvitella, että tuo ensimmäinen käsi olisi poliisin ja jälkimmäinen maahanmuuttajan?

Kirjoittaja on valtiotieteen tohtori ja kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämässätiön Cuporen erikoistutkija.

Demokratia ja etniset konfliktit Vanhasen parasta alaa

■ J P Roos

Vanhanen Tatu: *Gloaalit ongelmat. Evoluutiivisten juurten etsintää*. Terra Cognita 2008.

Monet professorit tuhraavat eläkevuosiensa elämäkertoihin. Tatu Vanhanen on tehnyt järkevemmän ratkaisun: hän on koonnut elämän-

työnsä yksiin kansiin suomeksi. Pääosa Vanhasen tutkimuksista on ilmestynyt englanniksi ja niitä tunnetaan luvattoman vähän Suomessa, paitsi siltä osin kun kyse on älykkyydestä ja sen kansallisista vertailuista. Kansainvälisesti Vanhanen on arvostettu tutkija ja hänen demokraatiaindeksiään käytetään kohtuullisen laajasti. Kaiken kaikkiaan Vanhanen on julkaissut toistakymmentä teosta englanninkielellä, mutta yleensä melko marginaalisilla kustantajilla, poikkeuksena ovat hänen demokraatiatutkimuksensa (Routledge) ja älykkyyden ja kansojen varallisuuden yhteyttä koskeva ensimmäinen kirja (Praeger).

Vanhasen elämäntyö on helposti ryhmitettävissä neljän teeman alle: demokratia, etniset konfliktit, sukupuolten poliittinen valta sekä viimeisimpänä älykkyys ja sosioekonominen kehitys. Juuri näistä neljästä teemasta hän kirjoittaa kirjassaan *Gloaalit ongelmat*. Kirja on erittäin selkeästi ja ymmärrettävästi kirjoitettu, kuten Matti Wiberg *Helsingin Sanomien* arvostelussaan (12.5.) kirjoittaa, jopa täysin kvantitatiivista tutkimusta ymmärtämättömät tutkijat voivat seurata tekstiä. Jokaisessa teemassa kehitetään ensin kehitetään indeksi tai etsitään kansainvälisiä vertailuvia tilastoja, sitten lasketaan korrelaatioita ja enimmillään tehdään regressioanalyysi, jossa on yksi ainoa selittävä muuttuja. Aina lähdetään liikkeelle kahdesta tai useammasta teoriasta, joiden perusteella voidaan muodostaa testattavia hypoteeseja. Vanhasen omat hypoteesit perustuvat evoluutioteoriaan ja näitä hän vertailee yleensä oman alansa hallitsevien teorioiden perusteella johdettuihin hypoteeseihin.

Kirjan avauksena on melko suppea ja riittämätön evoluutioteorian ja sen yhteiskuntatieteellisen relevanssin esittely. Vanhanen ei ole jaksanut seurata alan tuoreinta keskustelua ja monet tavattoman kiinnostavat, esimerkiksi yhteistyön evoluutiivista perustaa koskevat keskustelut, eivät juurikaan näy taustakeskusteluissa. Vanhanen ei käsittele myöskään yhteiskuntatieteen valtasuuntauksia: esimerkiksi ”biopolitiikka” on Vanhasella valtio-opin sosiobiologinen tutkimussuuntaus, ei suinkaan Foucault’n käyttämä käsite! Toisaalta Foucault oli puolestaan tietämätön biologiaa soveltavista valtio-oppineista.

Vanhanen on aina kirjoittanut harkitsevasti ja hillitysti. Hän ei polemisoi, vaan pyrkii kirjoittamaan toteavasti. Tämä merkitsee että lukijan on myös helppo löytää hänen heikot kohtansa, toisin kuin juuri sosiologiassa usein on asian laita. Olen arvostellut aiemmin (Roos 2007) positiivisesti Richard Lynnin ja Vanhasen *IQ and Global Inequality* (2006), joka mielestäni on Vanhasen paras teos. Toinen hieno ja merkittävä asia on, että Vanhasen aineistot ovat verkossa kenen tahansa käytettävissä. Mikään ei siis estä asettamasta aivan erilaisia hypoteeseja kuin Vanhanen ja vertailemasta niitä Vanhasen tulosten kanssa.

Gloaalit ongelmat -kirjan neljästä aihealueesta kaksi on minus-ta vakuuttavaa ja kaksi vähemmän vakuuttavaa. Demokratiaa ja älykkyyden ja kehityksen suhdetta koskevat tutkimukset ovat uskoakseni merkittäviä ja niillä tulee olemaan jatkossakin käyttöä. Etnisiä konflikteja ja naisten poliittista aliedustusta koskevat tutkimukset ovat ongelmallisempia.

Kaikkiin aiheisiin liittyy se perusongelma, ettei niissä kehitetä varsinaista selitysmallia, vaan ainoastaan esitetään kahden muuttujan välinen yhteys ikään kuin vakuutavana näyttönä. Yhteiskuntatieteissä tähän kausaalisuhteet eivät ole yksiselitteisiä ja varmoja. Jotkut yhteydet alkavat olla jo sen kaltaisia, että niitä voidaan pitää todistettuna, mutta useimmat eivät. Useimpien kohdalla pätee myös se, että yhteys voidaan helposti nollata jonkin kolmannen muuttujan avulla. Vanhasen entinen tutkimusapulainen, nykyään sosiaalitutkimuksen menetelmien professori Pertti Töttö on harrastanut tällaista paljonkin pyrkiessään osoittamaan ettei älykkyyden merkitys ehkä sittenkään ole niin iso (Töttö 2006). Joka tapauksessa on selvää, että kahden muuttujan välisen yhteyden osoittaminen pitäisi olla prosessin alku: tämän jälkeen on sitten yhteyttä ”elaboroitava”. Vanhasen vaihtoehto on pohtia residuaaleja eli katsoa niitä havaintoyksiköjä, jotka merkittävästi poikkeavat ennustetusta yhteydestä. Tämä on järkevää kun kyseessä ovat maat, joiden suhteen eroja voidaan pohtia. Mutta mikäli esimerkiksi tutkimme älykkyyden ja kehityksen välisiä suhteita, äärimmäinen korrupatio saattaa sotkea tuloksia. Silloin tarvitaan joko erillinen korruptiomittari - mitä Vanhanen ei käytä, vaikka sellainen olisi olemassa - tai äärimmäisen korruptoituneet maat voidaan jättää analyysin ulkopuolelle. Päiväntasaajan Guineasta on löytynyt runsaasti öljyä, mutta sen presidentti on ominut öljytulot itselleen ja sukulaisilleen. Jos tällainen tapaus otetaan mukaan analyysiin, lopputulos on harhaanjohtava. Residuaalien pohtimisen hyö-

ty riippuu käytetystä informaatiosta ja sen laadusta. Tässä Vanhanen on epätasainen: hän tuntee melko hyvin vaikkapa Intiaa mutta jotkin muut maat saavat paljon pinnallisemman kohtelun.

On kiistämätöntä, että älykkyydellä on merkitystä taloudellisen ja inhimillisen kehityksen kannalta (ks. Roos 2007). Yhteydet eivät kuitenkaan ole välttämättä niin yksinkertaisia kuin Vanhanen ajattelee. Tosin hän ei tarkastele enää pelkästään yhteyttä taloudellisen kehityksen ja ÄO:n välillä, vaan tuo mukaan ”inhimillisen kehityksen” ja sen indikaattorit. Toisaalta kannattaisi vielä enemmän selvittää sitä, mistä älykkyydsmittaukset ovat peräisin ja miksi melko suppeitakin tutkimuksia voidaan käyttää kansallisesti edustavina. Edelleenkin älykkyydsmittauksia on helppo tehdä ja niitä tehdään paljon monissa maissa, mutta laajat edustavat väestöä koskevat tutkimukset ovat harvinaisia ja esimerkiksi Afrikassa älykkyydsmittauksia ei (enää) juurikaan tehdä. Vanhasen kannattaisi mitä pikimmin ottaa mukaan PISA-mittaukset analyysiinsä, koska ne ovat käytännössä samoja kuin ÄO-mittaukset (ks. Töttö 2005).

Älykkyyden osalta yhteys evoluutioteoriaan on oikeastaan toissijainen, ainakin Vanhasen pohdinoissa. Älykkyys on keskeinen ihmisen sopeuma ja sen kehitys on päätekijänä ihmiskunnan pitkässä historiassa. Toisaalta se, mitä usein ei ymmärretä, on että periaatteessa valtaosa ihmisistä on suurin piirtein yhtä älykkäitä, siis yhden tai kahden standardipoikkeaman päässä keskiarvosta. Suuret poikkeukset kumpaankin suuntaan ovat harvinaisia, eikä niillä ole juurikaan ollut merkitystä en-

nen kuin parina viime vuosituhan-tena.

Vanhaselle älykkyys on vain yksi ihmisluontoon keskeisesti kuuluva ominaisuus, joka vaihtelee maittain ja kansakunnittain. Hän vertaa maakeskiarvoja vaikka todennäköisesti erot ovat luonteeltaan etnisiä. Hänen hypoteesinaan on, että mitä korkeampi keskimääräinen älykkyys jollain maalla on mitattu, sitä korkeampia arvoja saavat myös inhimillisen kehityksen indikaattorit. Entä löytyykö älykkyydelle vielä jotain riippumattomia selittäjiä ja miten älykkyyteen mahdollisesti voidaan vaikuttaa? Jos on niin että hyvällä ravitsemuksella ja peruskoulutuksella älykkyyttä voidaan nostaa erityisesti silloin kuin keskiarvot ovat alhaisia, niin tämä on tärkeä tieto. Suomen PISA-tulokset viittaavat siihen, että vähän tyhmempiäkin kansoja voidaan kouluttaa niin, että heillä on hyödyllisiä valmiuksia kansakunnan kehityksen kannalta. Hyvällä ravitsemuksella on myös osoitettu olevan positiivisia vaikutuksia. Erot eivät kuitenkaan kokonaan poistu. Eikä niiden tarvitsekaan: riittää kun pääsemme tasolle, jossa eroilla ei enää ole esimerkiksi köyhyyden kannalta tuhoisia vaikutuksia.

Demokratiatutkimuksen kohdalla Vanhanen esittää seuraavan evoluutioteoreettisen perushypoteesin: demokratisoituminen liittyy valtaresurssien riittävän tasaiseen jakautumiseen. Hän vertaa tätä Seymor Martin Lipsetin hypoteesiin siitä, että demokratisoitumista määrää taloudellinen kehitys tai Larry Diamondin vaihtoehtoista versiota jossa selittäjänä on hyvinvointi. Meillä on siten kolme melko yksinkertaista hypoteesia joita voidaan verrata.

Tähän tarvitaan Vanhasen hypoteesin osalta kahden muuttujan muodostamista: toisaalta valtaresurssien jakautumista koskeva muuttuja, toisaalta demokratiaa koskeva muuttuja. Edellistä Vanhanen mittaa kolmannen asteen koulutuksella, lukutaidolla, perheviljelmien osuudella sekä muiden kuin maatalouden valtaresurssien jakautuman tasaisuudella. Jälkimmäistä Vanhanen mittaa kahdella tekijällä: osallistumisasteella eli vaaleihin osallistumisella ja kilpailuasteella eli pienempien puolueiden osuudella kaikista äänistä. Jos jompikumpi arvoista on nolla, maan indeksi-arvo on nolla. Tämän lisäksi määrittellään alarajat demokraattisuudelle.

Mittari on yksinkertainen ja helppo laatia, mutta en ole kovin vakuuttunut siitä. Se tuunnistaa yksipuoluejärjestelmän, mutta että jos maassa on kaksi suurta pseudopuoluetta joiden välinen kilpailu estää poliittisten mielipiteiden esiintulon (Yhdysvallat), tai jos osallistuminen on pakollista?

Joka tapauksessa Vanhanen voi osoittaa, että hänen selityksensä (valtaresurssien jakautuminen) selittää demokratiaa paljon paremmin kuin Lipsetin tai Diamondin teoriat. Tämä lienee valtio-opillisesti merkittävä tulos, varsinkin kun Lipsetistä ja Diamondista keskustellaan paljon enemmän kuin Vanhasesta. Kiinnostavaa olisi tietysti jatkaa tästä eteenpäin, muutenkin kuin residuaalien avulla.

Toinen kiinnostava tulos on, ettei demokratia ei ole mikään autuaaksi tekevä juttu esimerkiksi taloudellisen kehityksen kannalta. Köyhimmässä maassa on sekä demokratioita että diktatuureja. Näiden ryhmien poistamisen jälkeen

yhitys taloudellisen ja inhimillisen kehityksen ja demokratian välillä on kuitenkin varsin vahva. Sen sijaan Vanhasen hypoteesi näyttää pätevän parhaiten koko aineiston osalta.

Tässä nämä kaksi Vanhasen merkittävää tutkimuspanosta, joissa uskoakseni hänen työllään tulee olemaan pysyvä merkitys. Sitten tulevat kirjan kaksi muuta teemaa: etniset konfliktit, nepotismi ja etnisen jakautuminen sekä naisten poliittinen aliedustus.

Etniset konfliktit Intiassa ovat kiinnostaneet Vanhasta kaikkein pisimpään aina lisensointityöstä asti. Hän on kirjoittanut etnisestä nepotismista, josta voitaneekin myös käyttää sanaa rasismi. Vanhasen hypoteesi on seuraava: etnisen väkivalta korreloi positiivisesti väestön etnisen heterogeenisyyden kanssa, joka mittaa epäsuorasti etnisen nepotismin astetta yhteiskunnassa. Tämä on minusta kehäpääelmä tai tekninen korrelaatio: etnistä (siis etnisten ryhmien välistä) väkivaltaa ei taatusti voi olla jos väestö on etnisesti homogeenistä. Ja lienee odotettavissa, että jos etnisiä ryhmiä on paljon, niin väkivaltaa voisi olla enemmän (tosin on kiinnostava tulos jos näin ei olekaan). Enemmänkin olisin kiinnostunut siitä, milloin etnistä väkivaltaa on paljon jos väestö on etnisesti heterogeenistä ja milloin sitä on vähän - eli pyrkimyksestä analysoida mahdollista etnistä nepotismia sinänsä. Tästä voidaan myös esittää evoluutioteoreettisia hypoteeseja muun muassa resurssien niukkuudesta, etnisten ryhmien kilpailuasetelmista tai lisääntymisstrategioista. Vanhasen hypoteesi on liian yksinkertainen. Se tuottaa kiinnostavan tuloksen, jossa korre-

laatio on korkea ja positiivinen. Residuaaleja tarkastellessa havaitaan, että yllättäen korkeimmat väkivallan asteet löytyvät keskikastista (Irak, Afganistan, Serbia, Venäjä) ja alhaisen heterogeenisyyden maista Burundi, Ruanda, Egypti, mutta ei siis kaikkein heterogeenisimmistä maista. Vanhanen esittää päätelmässään, että etninen heterogeenisyys on tästä huolimatta paras selittäjä, ja että lisäksi etnisiä konflikteja ei voida poistaa, koska etnistä nepotismia tulee aina olemaan.

Vanhasen kirjan triviaalein osa koskee naisten poliittista aliedustusta. Vanhasen hypoteesi ei tässä ehkä ole virheellinen, mutta pahasti mutkia oikaiseva: naisten poliittisen vallan vähäisyys johtuu viime kädessä anisogamiasta eli siitä, että naisten ja miesten sukusolut ovat erikokoisia. Biologit määrittävät sukupuolen juuri anisogamian perusteella: ne yksilöt, joilla on isot sukusolut ovat naaraita ja ne joilla on pienet sukusolut ovat koiraita. Useimmissa lajeissa suuremmat sukusolut korreloivat suuremman hoivan kanssa. Vanhanen esittää, että tästä sukusolujen keskinäisestä kilpailusta (miehen siittiöt kilpailevat pääsystä naisen sukusoluun) seuraa miesten kilpailu naisista, joiden taas kannattaa valita mies, jonka kanssa saa parhaita mahdollisia jälkeläisiä. Seuraavaksi naiset sitten omistautuvat näiden jälkeläisten hoivaamiselle ja kasvattamiselle, joten miehille jää muita tehtäviä, jotka vaativat voimaa ja ponnistuksia. Näin vähitellen, poliittisen järjestelmän monimutkaistuessa, naiset ovat jääneet siitä syrjään, kunnes jotain alkoi tapahtua pari sataa vuotta sitten. Tätä ”jotain” Vanhanen ei sitten ollenkaan pohdi.

Samantyyppinen teoria on imettämisteoria, jossa se, että naiset jatkuvasti imettivät lapsiaan aiheutti sen, että he eivät voineet hoitaa yhteisiä asioita. Moderni darwinistinen seksuaalivalintaan perustuva lähtökohta on se, että miehet ja naiset harjoittavat kumpikin valintaa, mutta katsovat eri resurssitekiöitä ja ovat eri tavalla seksuaalisesti aktiivisia. Eli lyhyesti: miehet hakevat kauniita ja hedelmällisiä naisia ja naiset hakevat taas hyviä resurssseja (nykyään taloutta ja luotettavuutta sekä myös hoivaa ja huolehtimista, aikaisemmin vaikkapa fyysistä voimaa ja metsästyskykyä). Tästä seuraa melko suoraan, että miehille poliittiset resurssit ovat tärkeämpiä kuin naisille.

Vanhasen hypoteesi on: ”seurauksena evoluution tuottamista sukupuolten välisistä käyttäytymiseroista naiset ovat aliedustettuna kaikissa kansallisissa parlamenteissa”. Tässä muodossa hypoteesin jälkimmäinen osa osoittautuu (vielä) todeksi. Se ei kuitenkaan oikeuta sanomaan ensimmäisestä osasta mitään. Ja lienee vain ajan kysymys että joissakin parlamenteissa suhde kääntyy päinvastaiseksi (Ruanda ja Ruotsi ovat jo hyvin lähellä; meillä Suomessa on tällä hetkellä hallitus, jonka ministerien enemmistö on naisia). Evoluutioteoria voisi tuottaa monia kiinnostavia ja spesifejä hypoteeseja evoluution ja naisten poliittisen edustuksen välillä (esimerkiksi sen, että maissa, joissa naiset keskittyvät eniten hoitamaan lapsia on naisilla myös vähiten poliittista merkitystä), mutta hän on tyytynyt liian yksinkertaiseen yhteyteen, josta hänen aineistonsa ei sano mitään varmaa.

Sen sijaan aineiston tulokset ovat sinänsä kiinnostavia ja Van-

hasen lopputulema, että hänen demokrationdeksiään voisi kehittää lisäämällä siihen naisten poliittisen edustuksen, on erinomainen. Harmi, ettei hän käytä tätä uudistettua demokrationdeksiään demokratialuvussa.

Vanhasen kirja edustaa evoluutioteorian yhteiskunnallisen soveltamisen nykytilaa sekä hyvässä että pahassa. Se osoittaa, että evoluutioteorialla on annettavaa, mutta se osoittaa myös, että jos tätä antia ei kehitetä tarpeeksi pitkälle niin tulokset ovat kyseenalaisia. Tässä Vanhasen kaikki neljä teemaa ovat mielestäni puutteellisia. Tarvitaan kunnan malleja, joissa evoluutiomuuttajat ovat mukana tai joissa mallit on muodostettu evoluutioteoreettisesti.

Vanhasen fundamentaalinen pessimismi on teoksen toinen ongelma. Hänen sanomansa on, että koska evoluutio on tuottanut ihmisluontoon tiettyjä ominaisuuksia (sukulaisten suosimisen, etnisen nepotismien, sukupuolten väliset käyttäytymiserot, valta- ja seksuaalisia resurssseja koskevan kilpailun) niin köyhyyttä ei voida poistaa, väkivaltaa ei voida poistaa, sukupuolten välisiä valtaeroja ei voida poistaa. Tässä Vanhasen erehtyy mielestäni pahasti. Me voimme osoittaa varsin paljon sekä positiivisia että negatiivisia esimerkkejä evoluution tuottamien luonteenpiirteiden vaikutuksista ja niiden korjaamisesta. Pohjoismaiden hyvinvointivaltio on esimerkiksi parhaimmillaan osoittanut, että se pystyy halutessaan poistamaan toimeentulon vähimmäisrajalla olevan köyhyyden. Tämä on myös maailmanlaajuisesti mahdollista, evoluutiosta riippumatta (evoluution ansiota on myös se,

että lapsiluku on alkanut vähentyä vaikka lapsikuolleisuus on alentunut). Mitkään naisten ja miesten väliset isotkaan käyttäytymiserot eivät estä naisten ja miesten poliittisten vaikutusmahdollisuuksien tasaamista, kunhan lasten hoitoon ja muu perheeseen liittyvä toiminta jaetaan tasaisemmin.

Vanhasen kirja kertoo, missä evoluutioteoreettisessa yhteiskuntatieteessä menttiin kymmenkunta vuotta sitten. Siitäkään valtaosa politiikan ja yhteiskunnan tutkijoista ei tiedä mitään, joten kirja kannattaa lukea! Yhteiskuntatieteellisen evoluutioteorian nykytilanne on jo toinen ja vähemmän deterministinen ja pessimistinen.

Lähteet

- Lynn, Richard ja Vanhanen, Tatu (2006). *IQ and Global Inequality*. Washington Summit Publishers, Augusta, Ga.
- Töttö, Pertti (2005).?
- Töttö, Pertti (2006). www.skepsis.fi/lehti/2006/2006-2-niemela3.html
- Roos, J P (2007). <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/lynnvanhanen.htm>